

Naslovnica: *Mlada velika pliskavka*
(*Tursiops truncatus*)
v Tržaškem zalivu.

Foto: Tilen Genov, društvo
Morigenos.

Proteus

Izbaja od leta 1933

Mesečnik za *poljudno naravoslovje*

Izdajatelj in založnik:

Priradoslovno društvo Slovenije

Odgovorni urednik:

prof. dr. Radovan Komel

Glavni urednik: dr. Tomaž Sajovic

Uredniški odbor:

Janja Benedik

prof. dr. Milan Brumen

dr. Igor Dakskobler

asist. dr. Andrej Godec

akad. prof. dr. Matija Gogala

dr. Matevž Novak

prof. dr. Gorazd Planinšič

prof. dr. Mihael Jožef Toman

prof. dr. Zvonka Zupanič Slavc

dr. Petra Draškovič Pelc

<http://www.proteus.si>

priradoslovno.drustvo@gmail.com

© Priradoslovno društvo Slovenije, 2019.

Vse pravice pridržane.

Razmnoževanje ali reproduciranje celote ali posameznih delov brez pisnega dovoljenja izdajatelja ni dovoljeno.

Lektor: dr. Tomaž Sajovic

Oblikovanje: Eda Pavletič

Angleški prevod: Andreja Šalamon Verbič

Priprava slikovnega gradiva: Marjan Richter

Tisk: Trajanus d.o.o.

Svet revije Proteus:

prof. dr. Nina Gunde – Cimerman

prof. dr. Lučka Kajfež – Bogataj

prof. dr. Tamara Lah – Turnšek

prof. dr. Tomaž Pisanski

doc. dr. Peter Skoberne

prof. dr. Kazimir Tarman

Proteus izdaja Priradoslovno društvo Slovenije. Na leto izide 10 števil, letnik ima 480 strani. Naklada: 1.600 izvodov.

Naslov izdajatelja in uredništva: Priradoslovno društvo Slovenije, Poljanska 6, 1000 Ljubljana, telefon: (01) 252 19 14.

Cena posamezne številke v prosti prodaji je 5,50 EUR, za naročnike 4,50 EUR, za upokojence 3,70 EUR, za dijake in študente 3,50 EUR.

Celoletna naročnina je 45,00 EUR, za upokojence 37,00 EUR, za študente 35,00 EUR. 5 % DDV in poštnina sta vključena v ceno.

Poslovni račun: SI56 6100 0001 3352 882, davčna številka: SI 18379222. Proteus sofinancira: Agencija RS za raziskovalno dejavnost.

Vsi objavljeni prispevki so recenzirani.

Proteus (tiskana izdaja) ISSN 0033-1805

Proteus (spletna izdaja) ISSN 2630-4147

Uvodnik

Delo se zdaleč ni zgolj kaka pridobitna dejavnost, delo je človekova življenjska dejavnost. (Karl Marx: *Ekonomsko-filozofski rokopisi, 1844.*)

48. izrek iz knjige *Dao de jing* (*Klasik poti in njene krepostne sile*), temeljnega dela daoizma, kitajske filozofske in religijske smeri, ki jo je napisal kitajski filozof in pesnik antične Kitajske Lao Zi (6. in 5. stoletje pred našim štetjem), se glasi:

Znanju vdani dan za dnem dobiva.

Dau vdani dan za dnem izgublja.

Vsevidlj izgubljaajo prispe

počasi do nenamernega delovanja.

Nič neopravljenega ne ostane,

*kjer se deluje **nenamerno.***

Do pravega gospodstva v svetu

*je vedno dospel samo tisti, ki deluje **nenamerno.***

Kajti kdor posega v svet,

ta niti ni vreden, da bi ga obvladoval.

Zaključni »verzi« 10. izreka še dodatno osvetljujejo Lao Zijevo koncept »nenamernega delovanja« (kitajsko *wu wei*):

Pustiti stvarjem rasti in jih prebranjevati,

pustiti stvarjem rasti, a jih ne posedovati;

delovati, a zase ničesar terjati,

čuvati, a jim ne gospodovati,

takšna je skrivnostna sila – najgloblja vrlina.

Koncept »nenamernega delovanja« je radikalen in v svoji radikalnosti v popolnem nasprotju z evropsko novoveško miselnostjo, ki ji je v svojem slavnem spisu z naslovom *V slavo vedenju* (*In Praise of Knowledge*) (1592) »začrtal« smer angleški filozof, znanstvenik in državnik Francis Bacon (1561–1626): »Premoč človeka tiči v vedenju. [...] Dandanes obvladamo naravo zgolj v svojih mislih in smo podvrženi njeni prisili; moramo ji pustiti, da nas vodi pri iznajdevanju, zato da bi ji zapovedovali v praksi.« Znanost kot novoveška ustanova vedenja je tako postala *orodje – torej sredstvo – gospodstva nad naravo in človekom in gonilna sila novega, kapitalističnega produkcijskega načina*. Ko se je kapitalistični produkcijski način uveljavil, koncepta »nenamernega delovanja« (*pustiti stvarjem rasti, a jih ne posedovati*) niti misliti več ni mogoče. Nezadržna širitev kapitalistične ekonomije vse, tudi človeka, spremeni v *blago*: česar ni mogoče prodati ali kupiti, tudi *ne »obstaja«*. V kapitalistični družbi človeka neizogibno *določa* fetišizem blaga in

denarja. Človekovo delovanje je v kapitalizmu zato vedno »namerno«, tudi če človek tega ne ve.

O človekovem »namernem« delovanju nasploh je imel načelne pomisleke – kot smo videli v prejšnjem uvodniku – že Aristotel. Medtem ko je, kot stari Grki sploh, visoko cenil *praxis* – »svobodno« dejavnost, s katero si je človek prizadeval dosežati popolnost samega sebe –, je globoko preziral *poiesis* – proizvajanje tako ali drugače uporabnih izdelkov. S proizvajanjem so si ljudje prizadevali zgolj za popolnost stvari, ne pa tudi sebe. Pri proizvajanju (*poiesis*) je bil »pomemben« torej le cilj oziroma rezultat, ne pa »delo« samo po sebi (ki je hkrati tudi »delo« na sebi): cilj gradbeništva na primer ni bila sama gradnja kot taka, ampak stavba (kot danes cilj znanstvenikov ni raziskovanje samo po sebi, ampak objava v uglednih revijah). Za stare Grke je bilo proizvajanje (*poiesis*) zato manj vredno (imeli so ga za »suženjsko« opravilo, meščane, ki so morali ročno delati, so prezirali), za Aristotela celo kar nemoralno.

Aristotelovo moralno kritiko proizvajanja (*poiesis*) si velja pogledati pobliže, saj je proizvajanje v kapitalizmu postala »človekova« trpka »usoda«: vsako človeško dejanje je vrednoteno po svojem rezultatu [rezultat pa je v kapitalizmu vedno takšno ali drugačno blago; opomba je moja] in ko je pozornost namenjena rezultatu [proizvodnji in prodaji blaga], so merila učinkovitosti in uporabnosti očitno najpomembnejša (Oded Balaban: *Praxis in Poiesis v Aristotelovi praktični filozofiji*, 1990). Do kakšnih »samouničevalnih« učinkov to lahko pripelje v znanosti, nam kaže razmišljanje sociologov Maje Breznik in Rastka Močnika o enem od preteklih državnih razpisov Javne agencije za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije (*Humanistika in družboslovje v primežu liberalne Evrope*, 2008), ki se je »poudarjeno ravnal po navodilih in praksi evropske komisije« (od tod zveza v naslovu razmišljanja »v primežu liberalne Evrope«): »[...] Ocenjevalcem (in bržkone tudi organizatorjem razpisa) ni bilo od tega, da bi zlasti podprli proizvodnjo novega znanja in problematizacijo teoretskih polj (paradigem). Po naši analizi sodeč jim je šlo zlasti za »reševanje problemov«. Razpis naj bi prijavitelcem ponudil priložnost, da v okviru predloženih, tem' najdejo skrbi zbujajoče družbene probleme – in poiščejo rešitve zanje. Še preden naj bi začeli raziskovati, naj bi morali vedeti, kaj bodo našli.« Od države »vsiljeni« rezultati (»problemi«) »uničijo« samo znanstveno raziskovanje kot proizvajalko novega znanja in jo

»degradirajo« v tehnoznanost. Kaj je tehnoznanost, kažejo na primer raziskave, s katerimi skušajo ugotoviti, s kakšnimi ukrepi je mogoče doseči gospodarsko rast, pri čemer se o »smiselnosti« gospodarske rasti sploh ne sprašujejo, z drugimi besedami, teoretsko se je sploh »ne dotaknejo«. Kar je razumljivo: tehnoznanost je od sedemdesetih let dvajsetega stoletja dalje postajalo pomembno orodje neoliberalnega kapitalizma ... Hkrati z njo pa je nastal orjaški in izredno dobičkonosni korporacijski konglomerat »uglednih« znanstvenih revij, ki je najela v »službo« znanstvenike z vsega sveta. Objave v revijah same po sebi zagotavljajo raziskovalcem »preživetje«. Vendar te revije ne objavljajo vedno samo izvrstnih člankov. Poleg tega agresivno oglašujejo svoje tržne znamke, pri čemer jih bolj zanima prodaja kot pa spodbujanje najbolj pomembnih raziskav. Pri tem si pomagajo s spornimi faktorji vpliva. Taka tržna logika spodbuja objavljanje člankov s »spektakularnimi« in uporabnimi rezultati, kar »slabi« tudi zahtevno teoretsko raziskovanje. Njihova »ideološka« uredniška politika je predvsem objavljanje člankov, ki vsebujejo zgolj »srečni konec«, drugače povedano, zgolj »pozitivni« rezultat, »negativni« rezultati pa ne štejejo nič (čeprav so tudi spoznanje). Po tej ideologiji je vsak članek zaključena celota, je torej *končen*. Toda uveljavljeni znanstveniki so prepričani, da znanost ne deluje na tak način. »Znanost je proces in resnica je vedno začasna. Znanost bi se zato morala izviti iz primeža »končnosti« objavljanja.« Tudi filozof Karl Jaspers (1883–1969) je svojo filozofijo človekove eksistence skušal spremeniti v stalno *filozofiranje*. Namerno je iskal takšne načine sporočanja filozofskih »rezultatov«, ki bi *izgubljali naravo rezultata*. Zanj in za znanstvenike je njihovo delovanje očitno življenje.

To nas vrača k Aristotelu. Vsako dejanje (proizvajanje, *poiesis*), ki je *samo sredstvo* za nekaj drugega, je bilo zanj nemoralno. Cenil je le *praxis*, tisto svobodno dejavnost, ki je pomenila človekovo »dobro«, etično življenje v skupnosti. To je bilo podobno Lao Zijevemu »nenamernemu« delovanju. Kar je cenil tudi Karl Marx, za katerega je bilo vsako delo človekovo življenje. Ali kot je zapisal Herbert Marcuse (*Um in revolucija*): »Delo še daleč ni zgolj kaka pridobitna dejavnost, delo je človekova življenjska dejavnost, njegova »svobodna, zavestna dejavnost«, ne »sredstvo, da si ohrani življenje« (življenjsko sredstvo), temveč da bi razvil svoje »univerzalno bistvo«. Kapitalizem to prezira ...

Tomaž Sajovic